

ГРОТЕ́СК (від італ. *grottesco* — химерний) — різновид сатиричної типізації, за якого реальні життєві співвідношення зазнають своєрідної цілеспрямованої деформації та трансформації з метою гострішого виявлення їхньої суті. Здебільшого Г. виникає на ґрунті суперечностей і контрастів дійсності, проте це не лише сатир. підкреслення чи загострення: сама структура об'єкта суттєво трансформується, перетворюється на особливий гротеск. світ із характер. поєднанням фантастичного та алогічного з цілком реальним, комічного з трагічним, з тяжінням до узагальненості, з метафоричністю й двоплановістю. Походження терміна «Г.» пов'язують з відкриттям у розкопках 15–16 ст. давньорим. приміщень-гротів, де настінні орнаменти вражали химер. поєднанням рослин. і тварин. форм. Регулярне застосування поняття «Г.» фіксують в європ. естетиці від 18 ст., коли мали на увазі кумедне, екстравагантне, химерне й неприродне на противагу норматив. вимогам гармонії, рівноваги та пропорційності. Ефект Г. широко використовують у худож. мистецтві (І. Босх, П. Брейгел, Ф. де Гойя, Г. Доре, О. Дом'є, Дж.-Б. Піранезі, М. Ернст, С. Далі та ін.), надаючи багаті можливості комізму, непрямої викривальності, сардоніч. перебільшення. Такі ж функції виконує Г. і в літ.-рі. Застосовують у жанрах сатири, інвективи, бурлеску, комедіях «чорного гумору» та макабричній літ.-рі. Г. наявний у творах Ф. Рабле, Дж. Свіфта, Дж. Байрона, Е. Гоффмана, В. Гюґо, М. Гоголя, М. Салтикова-Щедріна, Е. По, Е. Золя, А. Франса, Ч. Діккенса, Ф. Кафки, С. Бекетта, І. Во, Е. Іонеско та ін. В укр. літературі виразні приклади Г. є в сатир. творах Т. Шевченка (комедія «Сон», містерія «Великий льох» та ін.), І. Франка (поєми «Ботокуди», «Доктор Бес-сервісер»). У 20 ст. поетика Г. збагатилася під впливом бурхливого розвитку фантастики й антиутопії, збільшення питомої ваги незвичайного, ексцентричного і навіть потвор. в мистецтві модернізму. Зразками Г. є поеми М. Бажана 20–30-х рр. («Гофманова ніч», «Сліпці»). Нову якість виявляє Г. в укр. «химерному романі»: тут він поєднаний з фольклор. фантастикою, нар. сміховою культурою. Багатство виражал. можливостей Г. засвідчують повісті В. Дрозда «Ірій», «Самотній вовк», «Балада про Сластьона», проза В. Шевчука, О. Чорногуза, Ю. Андруховича, К. Москальця, творчість поетів групи «Бу-Ба-Бу» та ін.

Е. С. Соловей

Г. у театрі застосовують для викриття подвій., лицемір. сутності персонажа або явища, для змалювання переважно негатив. героїв у сатир. комедіях і фарсах, для зміщення драм.-трагедій. у бурлескно-комічне. Виразові прийоми та елементи Г. присутні в

антич. театрі, давньогрец. комедіях Аристофана, фарсах і нар. італ. комедіях дельарте. Г. є складовою театру абсурду, популярного у 1960–80-х рр. в Європі і США. Його яскраві представники — Е. Іонеско («Голомоза співачка», «Носоріг», «Стільці») та С. Бекетт («Радісні дні», «Очікуючи Годо»). Г. у комедіях широко використали М. Гоголь («Ревізор», «Одруження»), О. Сухово-Кобилін («Весілля Кречинського»), Ф. Достоевський («Дядечків сон»), В. Маяковський («Клоп», «Баня»); в укр. театр. культурі (вертеп. дійствах, інтермедіях шкіл. театру, п'єсах) — І. Котляревський («Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник»), М. Старицький («За двома зайцями»), М. Кропивницький («Пошились у дурні»), І. Карпенко-Карий («Хазяїн», «Сто тисяч», «Суєта», «Мартин Боруля»), М. Куліш («Мина Мазайло», «Народний Малахій», «Маклена Граса»). Майстерно гротеск. образи на сцені відтворили А. Бучма в ролі Пузиря («Хазяїн» І. Карпенка-Карого), М. Крушельницький та Й. Гірняк у ролі Падуря («Маклена Граса»), Н. Ужвій у ролі тьоті Моті («Мина Мазайло»; обидві вистави — М. Куліша). Прийоми Г. використовували у 1920-х рр. агітац. ТРОМи (театри робітн. молоді) для зображення капіталістів.

У театрі оперети існують актор. ампула комік-гротеск, гротеск. комічна стара. У класич. опереті Г. присутній в усіх творах Ж. Оффенбаха, Ш. Лекока, І. Кальмана, Ф. Легара; найбільш виразні гротеск. персонажі у творах останніх двох композиторів: офіціант Пелікан («Принцеса цирку»), мадам Волапюк («Сільва»), п'яничка Негош («Весела вдова»). Серед гротеск. дійових осіб в укр. опереті — Попандопуло («Весілля в Малинівці» О. Рябова), Хівря («Сорочинський ярмарок» О. Рябова за М. Гоголем).

У балеті Г. використовують для зображення негатив. персонажів; існує також ампула гротеск. танцівник — артист, який виконує жін. ролі: підступна фея Карабас («Спляча красуня»), Мишачий король («Лускунчик»; обидва — П. Чайковського), дурнувата Симона («Марна пересторога» П. Гертеля), наречений Гамаш («Дон Кіхот» Л. Мінкуса), стара ключниця Марцеліна («Весілля Фігаро» В.-А. Моцарта).

Ю. О. Станішевський

Рекомендована література

1. H. Schneegans. Geschichte der grotesken Satire. Strassburg, 1894;
2. Івакін Ю. Стиль політичної поезії Шевченка. К., 1961;
3. Манн Ю. О гротеске в литературе. Москва, 1966.

Е. С. Соловей, Ю. О. Станішевський

Бібліографічний опис:

Ґротеск / Е. С. Соловей, Ю. О. Станішевський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-25834>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).